

УДК 379.823:159.937

DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-3583/33.18>**Кравченко М.О.**

доктор економічних наук, професор
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5405-0159>

Кузнєцова К.О.

кандидат економічних наук, доцент
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0162-1071>

Ченуша О.С.

кандидат економічних наук
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7184-2705>

ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ВПЛИВ У ФОРМУВАННІ ПОВЕДІНКОВИХ РЕАКЦІЙ

У даній науковій статті визначено роль інформаційно-психологічного впливу в сучасному суспільстві та його вплив на формування поведінкових реакцій у різних сферах життєдіяльності, зокрема соціальній, економічній, культурній, військовій, безпековій, особистісній. Проаналізовано методи інформаційно-психологічного впливу, що застосовуються для маніпулювання громадською думкою, споживчими настроями та особистісними переконаннями із наведенням статистичних даних в контексті сучасних реалій в Україні. Запропоновано стратегії захисту від негативного інформаційно-психологічного впливу, що включають розвиток критичного мислення, підвищення рівня медіаграмотності, інформаційної гігієни та психологічної стійкості, практика захисту в Інтернеті, соціальна підтримка. Визначено, що актуальність подальших досліджень у цій сфері зумовлена зростаючим значенням інформаційних технологій у суспільстві. Встановлено, що здатність розпізнавати маніпуляції, перевіряти факти та керувати своїми емоціями є основними навичками, необхідними для збереження особистої свободи і самостійності у сучасному інформаційному просторі.

Ключові слова: інформаційно-психологічний вплив, поведінкові реакції, інформаційно-психологічна операція, дезінформація, захист, медіаграмотність.

Постановка проблеми. Роль інформаційно-психологічного впливу (ІПВ) в сучасному суспільно-економічному житті набуває все більшої важливості, оскільки впливає на різні сфери життя – від індивідуальної поведінки до глобальних політичних процесів. А події, що відбуваються в Україні та світі з 2022 р. додають актуальності цьому явищу через висвітлення багаторічного негативного впливу через інформацію пропаганди РФ. Інформація, як п'ятий фактор виробництва, в еру розвитку інформаційно-комунікаційних технологій у XXI ст. займає чільне місце у здобутті переваг як на економічній, так і політичній, соціальній, культурній сферах. «Хто володіє інформацією – той володіє світом» трансформується у «Хто вміє використовувати інформацію, той підкорює світ». З одного боку, швидкість розповсюдження інформації через сучасні засоби є перевагою у чиненні ІПВ на поведінку людей, а з іншого – та сама швидкість розповсюдження допомагає у викритті неправдивих даних, виявленні фейків, пропаганди тощо.

Таким чином, аналіз методів ІПВ та дослідження його у формуванні поведінкових реакцій різних сфер набуває актуальності як для соціального, так і для економічного життя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення ІПВ та питань інформаційно-психологічної

безпеки особистості набули широкого розголосу та необхідності досліджень із високотехнологічним прогресом з кінця XX ст. Ця сфера є малодослідженою, особливо в контексті поєднання ІПВ із поведінковими реакціями в економічному житті суспільства. А вже такий напрям дослідження формується на перетині різних галузей науки – як психології, так і економіки. Проте напрацювання науковців вже існують та тривають, зокрема, в сфері психології ІПВ досліджують В. Зеленін, А. Марков, В. Халамендик, Х. Хворост, Н. Пророк тощо; в сфері поведінкових реакцій економічного характеру найбільший внесок зробили нобелівські лауреати: Д. Акерлоф, М. Спенс, Д. Стігліц, Д. Канеман,

Метою статті є аналіз ІПВ на формування соціальних та економічних поведінкових реакцій, виявлення методів захисту від ІПВ.

Виклад основного матеріалу дослідження. Систематизувавши результати робіт дослідників даної сфери, усі суб'єктивні фактори, що визначають нераціональну поведінку учасників певного процесу, можна умовно розділити на дві групи: 1) фактори хибного оцінювання наявної інформації; 2) емоційні (психологічні) фактори [1]. ІПВ спрямований на формування нераціональної поведінки як у просторі першої, так і другої групи факторів.

ІПВ є цілеспрямованим впливом на свідомість людини для провокування певних емоцій, поведінки та сприйняття дійсності за допомогою інформації. Основними засобами ІПВ на поведінку є переконання (ґрунтується на власному критичного сприйнятті дійсності людиною) та навіювання чи сугестія (ґрунтується на некритичному сприйнятті інформації людиною). Також використовується такі методи для маніпулювання як перекручування інформації, приховування та спосіб подання [2]. Крім того, використовуються психологічні методи для впливу на емоції та поведінкові реакції людини, які не завжди є етичними, можуть порушувати права людини чи використовуватись для досягнення негативних цілей. Такий вплив може здійснюватися через різні канали комунікації: ЗМІ, соціальні мережі, реклама, пропаганду тощо. Все це реалізується задля досягнення певних цілей, зокрема, ІПВ впливає на наступні сфери життєдіяльності людини.

1. *Соціальну сферу* – формування громадської думки в політичних (підтримка чи дискредитація політичних лідерів і партій) та соціальних питаннях (формування зміна ставлення до соціальних питань – права людини, екологія, охорона здоров'я тощо); управління масовою поведінкою (провокування відповідних реакцій – страх, паніка, підтримка дій чи рішень; масових рухів, протестів); в якості позитивного підкріплення, ІПВ може сприяти зміцненню соціального порядку (підтримці стабільності в суспільстві, поширенню конструктивних ідей та поведінки), протидіяти кризам різного характеру (допомогти людям зберегти спокій, приймати раціональні рішення, діяти в інтересах суспільства) тощо.

Після початку вторгнення РФ в Україну частка громадян, які вважають, що події в Україні розвиваються у правильному напрямі, істотно зросла (з 20 % у кінці 2021р. до 51 % у кінці 2022р., досягнувши найвищих показників на початку 2023р. (61 %). Після цього тенденція змінилася на негативну та за результатами опитувань початку 2024 р. частки тих, хто вважає, що події в Україні розвиваються у правильному напрямі (41 %) і тих, хто дотримується думки, що вони розвиваються в неправильному напрямі (38 %), 21 % – не визначилися [3]. Звичайно, що зміни думок можуть бути наслідком критичного мислення та власного аналізу, проте в сучасному інформаційному світі ІПВ грає в цьому не останню роль;

2. *Економічну сферу* – формування споживчих настроїв (реклама та інші форми комерційного впливу використовують психологічні прийоми для формування бажань, потреб та споживчої поведінки людей) та поширення неправдивої інформації для дестабілізації ринків (вплив на колювання фінансових ринків, курсів акцій, валют тощо);

У 2021 р. кількість користувачів соціальних мереж у світі досягла 4,2 млрд., а до 2027 р., за прогнозами, зросте до 5,8 млрд. користувачів [4]. Соціальні мережі все більше впливають на повсякденне життя користувачів з моменту їх появи в 2005 р. та стають суттєвим засобом ІПВ не лише в економічній сфері, а й в інших, що підтверджується їх розповсюдженням у період з 2022 р. після вторгнення РФ в Україну.

Маркетологи на сьогодні використовують соціальні мережі як основний метод реклами та спрямовують

значні суми грошей для охоплення споживачів у соціальних мережах, розробляють нові креативні методи вдосконалення своїх рекламних стратегій у соціальних мережах.

Згідно з новим дослідженням WARC Media [5], глобальні витрати на рекламу зростуть на 8,2 % у 2024 р., завдяки чому ринок вперше в історії перевищить 1 трлн. дол. Соціальні медіа стануть найшвидше зростаючим засобом реклами, і у 2024 р. витрати на них зростуть до 227,2 млрд. дол. (21,8 % загальних витрат на рекламу).

Найбільші світові технологічні компанії Alibaba, Alphabet (власник Google та YouTube), Amazon, ByteDance (власник TikTok і Douyin), Meta (Facebook та Instagram) у 2024 р. разом отримають більше половини світових витрат на рекламу [5].

3. *Культурну сферу* (становлення та зміна культурних норм, цінностей, моделей поведінки; поширення модних тенденцій, ідеалів, стилю життя). Яскравим прикладом ІПВ в культурній сфері є багаторічна дезінформація РФ про Україну – її історію, культуру, економіку. Початок війни змінив ставлення світу до України та за даними досліджень особливо це прослідковується в сприйнятті світом таких характеристик України, як єдність, культура, люди, історія, інтеграція та інклюзія. Широка громадськість у досліджених країнах загалом добре поінформована про війну в Україні (61 %), але набагато менше знайома із самою країною (лише 31 % сказали, що знайомі з культурою України, 35 % – з її політикою і 31 % – з її історією) [6]. Така необізнаність дає простір для легкого впровадження маніпуляцій та поширення дезінформації, що і спостерігається досі;

4. *Військову і безпекову сферу*, що включатиме інформаційні війни (під час військових конфліктів ІПВ використовується як зброя для дезорієнтації супротивника, зниження його морального духу, поширення дезінформації) та пропаганда (підтримки військових дій, формування патріотичних настроїв, виправдання агресії).

Здійснюючи інформаційну війну проти сусідніх держав, РФ активно та ефективно використовує методи ІПВ, зокрема, проти України вона застосовує наступні: створення загрози, навішування ярликів, апелювання до авторитету, демонізація ворога, спрощення фактів, виривання із контексту, буденна розповідь, багаторазове повторення, поширення чуток [7].

5. *Вплив на окрему особистість* через психологічне здоров'я (постійний інформаційний тиск, що викликає стрес, тривожність, депресію) та самосвідомість (зміни уявлень людини про себе, її цінності, життєві цілі тощо). У 2022 р. набув широкого розголосу новий термін для українців, який вже давно використовувався РФ для дестабілізації настроїв в Україні, як ІПСО – інформаційно-психологічна операція – застосування пропаганди, дезінформації, кібератак, перебільшення чи применшення інформації та інших методів впливу для ведення інформаційної війни [8].

Таким чином, ІПВ є важливим інструментом, який використовується як на індивідуальному, так і на суспільному рівнях для досягнення різних цілей. Від його ефективності та етичності залежить якість суспільно-політичного, економічного життя, безпека та розвиток особистості.

Тому, наприклад, з огляду на багаторічну інформаційну війну, яку веде РФ проти України, дискредитуючи її у світовому просторі, важливим є формування системи заходів для захисту від негативного ІПВ, які включатимуть розвиток критичного мислення, навички аналізу інформації та ідентифікації маніпуляцій.

Захист від ІПВ передбачає розвиток низки навичок і застосування конкретних стратегій, що допоможуть зберегти незалежність думок, емоційну стійкість та здатність ухвалювати обґрунтовані рішення. Основні підходи, що використовуються для захисту від ІПВ є наступними.

1. *Критичне мислення* – це система суджень, які сприяють аналізу інформації та ухваленню раціональних, незалежних рішень, ґрунтуючись на принципах усвідомленості, самостійності, самоаналізу, цілеспрямованості, обґрунтованості, контрольованості, самоорганізованості. Цей підхід включає: аналіз джерел інформації (перевірка надійності джерел, їх авторитетність і можливі приховані інтереси), оцінювання фактів (відокремлення об'єктивної інформації від суб'єктивних суджень), перевірка інформації (альтернативні джерела та підтвердження інформації з декількох незалежних джерел) [9].

2. *Інформаційна гігієна*, що ґрунтується на вибіркового споживанні інформації та фільтрація контенту, як самостійної, так і за допомогою технологічних рішень.

3. *Медіаграмотність* – це сукупність знань, навичок та умінь, які дають змогу людям аналізувати, критично оцінювати й створювати повідомлення в різних жанрах і формах для різних типів медіа, а також розуміти та аналізувати складні процеси функціонування медіа в суспільстві та їх вплив [10]. Цей підхід надає можливість розпізнавати маніпуляції, ідентифікувати техніки маніпуляції (використання емоційних заголовків, перекручування фактів, спрощення складних питань тощо), розуміти пропаганду (розпізнавати пропагандистські повідомлення та техніки, що використовуються для нав'язування ідей). Зміна рівня медіаграмотності українців систематизована за даними ГО «Детектор медіа» у 2020–2023 рр. та подана на рис. 1.

4. *Розвиток психологічної стійкості*, що передбачає емоційний контроль (управління емоціями, щоб не піддаватися паніці або страху під впливом інформа-

ційного шуму) та внутрішню рівновагу (стійкість до стресу через вправи, медитацію або інші методи зняття стресу).

5. *Освітні заходи* для розвитку критичного мислення, медіаграмотності, суспільної обізнаності тощо.

6. *Практика захисту в Інтернеті* від ІПВ через забезпечення безпеки в соцмережах (конфіденційність облікових записів, уникнення поширення особистої інформації), використання антивірусних програм для захисту своїх пристроїв від зловмисного програмного забезпечення, яке може бути використане для збору даних або маніпуляції.

У 2023 р. за допомогою засобів Системи виявлення вразливостей і реагування на кіберінциденти та кібератаки було опрацьовано близько 18 млрд. подій, отриманих за допомогою засобів моніторингу, аналізу та передачі телеметричної інформації про кіберінциденти та кібератаки, детектовано 133 млн. підозрілих подій інформаційної безпеки, опрацьовано 148 тис. критичних подій інформаційної безпеки (потенційні кіберінциденти, виявлені шляхом фільтрації підозрілих подій та вторинного аналізу). Крім того, безпосередньо аналітиками безпеки було зафіксовано та оброблено 1105 кіберінцидентів, що на 62,5 % більше, ніж за результатами 2022 р. [12].

7. *Соціальна підтримка* – розвиток спільноти однодумців для формування адекватного світогляду, формування позитивних прикладів поведінки.

Такі підходи та стратегії допоможуть знизити вплив маніпуляцій та дезінформації, зберігаючи незалежність думок та здатність об'єктивно оцінювати ситуацію.

Висновки. ІПВ відіграє одну з ключових ролей у формуванні поведінкових реакцій як окремих людей, так і великих соціальних груп в усіх сферах життя. Цей вплив здатний змінювати сприйняття реальності, маніпулювати емоціями, впливати на ухвалення рішень, змінювати соціальні норми та цінності. Завдяки використанню різних каналів комунікації (ЗМІ, соціальні мережі, реклама, пропаганда, дезінформація, ІПСю тощо), ІПВ може формувати конкретні необхідні поведінкові реакції (підтримку чи опір певним діям, товарам, політичним діячам чи ідеям).

Сучасне суспільство, яке знаходиться під постійним інформаційним тиском, потребує розвитку високого рівня критичного мислення та медіаграмотності

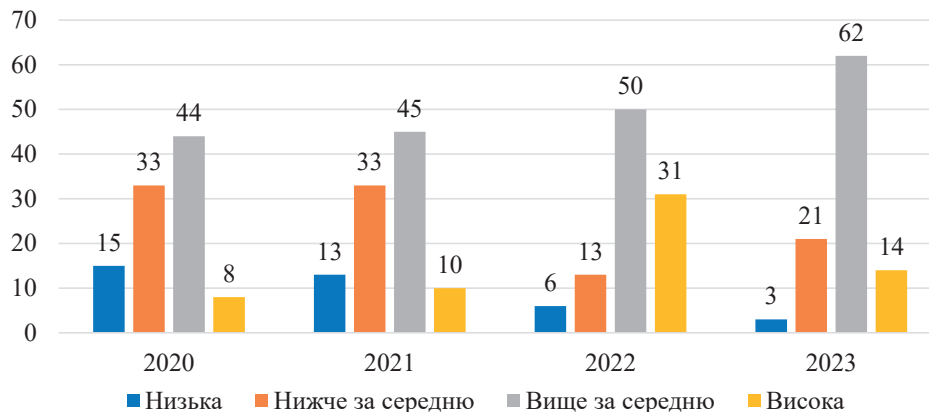

Рисунок 1 – Рівень медіаграмотності українців у 2020–2023 рр., %

Джерело: [11]

для захисту від негативних наслідків цього впливу. Здатність розпізнавати маніпуляції, перевіряти факти та керувати своїми емоціями є основними навичками, необхідними для збереження особистої свободи і самостійності у сучасному інформаційному просторі.

Оскільки ІПВ має потужний потенціал у формуванні поведінкових реакцій, а його значення буде лише зростати в умовах цифровізації та глобалізації комунікацій, то актуальність подальших досліджень у розробленні стратегій захисту від такого впливу зростає та має отримати значне поширення серед науковців.

Список використаних джерел:

1. Солодучин С.В., Шайтанова Є.С. Сучасні підходи до аналізу впливу поведінкових факторів в управлінні економічними об'єктами. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2017. Вип. 15(2). С. 129–132. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuumevcg_2017_15%282%29_30
2. Кузнєцова К.О., Ченуша О.С. Інформаційно-психологічна безпека за умов викликів сьогодення. IX міжнародна науково-практична конференція «Економіко-правові аспекти господарювання: сучасний стан, ефективність та перспективи», 22–23 вересня 2023 року. Одеса : Одеський національний економічний університет. С. 168–171. URL: <http://surl.li/rsocfw>
3. Оцінка громадянами ситуації в країні та дій влади. Довіра до соціальних інститутів, політиків, посадовців та громадських діячів (січень 2024р.). Центр Разумкова. 2024. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-sytuatsii-v-kraini-ta-dii-vlady-dovira-do-sotsialnykh-institutiv-politykiv-posadovtsiv-ta-gromadskykh-diiachiv-sichen-2024r>
4. Kemp S. Digital 2024: Global Overview Report. URL: <https://datareportal.com/reports/digital-2024-global-overview-report>
5. Global advertising to top \$1 trillion in 2024, as big five attract most spending. WARC Media. 2023. URL: <https://www.warc.com/content/feed/global-advertising-to-top-1-trillion-in-2024-as-big-five-attract-most-spending/en-GB/8558>
6. Звіт про сприйняття України у світі 2022. Brand Ukraine. URL: https://brandukraine.org.ua/documents/27/UA_Ukraines_Global_Perception_Report_2022_WEB_28_02_2023.pdf
7. Худолій А.О. Інформаційна війна 2014–2022 рр. : монографія. Острого : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2022. 208 с. URL: <https://eprints.oa.edu.ua/id/eprint/8754/1/12.pdf>
8. Котубей-Геруцька О. Ботоферми, бавовна, Кисельов. Що таке ІПСО, або інформаційно-психологічні операції. Суспільне Медіа. 2022. URL: <https://suspilne.media/culture/260991-botofermi-bavovna-kiselov-so-take-ipso-abo-informacijno-psihologichni-operacii/>
9. Смерека Є. Що таке критичне мислення та як його розвивати. Інформаційний портал Mind. 2024. URL: <https://mind.ua/publications/20272615-shcho-take-kritichne-mislennya-ta-yak-jogo-rozvivati>
10. Кірієнко У. Медіаграмотність для освітан в умовах війни: інформаційно-аналітичні матеріали. 2023. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/736574/1/R2-KUV-Presentation%20Media%20Literacy%202023.pdf>
11. Індекс медіаграмотності українців 2020–2023. ГО «Детектор медіа». URL: <https://detector.media/infospace/article/225738/2024-04-22-indeks-mediagramotnosti-ukraintsiv-20202023-chetverta-khvylya/>
12. Державний центр кіберзахисту збільшує технічні спроможності Національного центру резервування державних інформаційних ресурсів. Державний центр кіберзахисту Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України. 2024. URL: <https://scpc.gov.ua/uk/articles/371>

References:

1. Solodukhin S. V., Shaitanova Ye. S. (2017) Suchasni pidkhody do analizu vplyvu povedinkovykh faktoriv v upravlinni ekonomichnymu obiekty. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriya : Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo*, is. 15(2), pp. 129–132. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuumevcg_2017_15%282%29_30
2. Kuznietsova K. O., Chenusha O. S. (September 22–23, 2023) Informatsiino-psykhologichna bezpeka za umov vyklykiv sohoden-nia. IX mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia «Ekononiko-pravovi aspekty hospodariuvannia: suchasnyi stan, efektyvnist ta perspektvyv». Odesa: Odeskyi natsionalnyi ekonomichnyi universytet, pp. 168–171. Available at: <http://surl.li/rsocfw>
3. Otsinka hromadianamy sytuatsii v kraini ta dii vlady. Dovira do sotsialnykh instytutiv, politykiv, posadovtsiv ta hromadskykh diiachiv (January 2024). Tsentr Razumkova. Available at: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-sytuatsii-v-kraini-ta-dii-vlady-dovira-do-sotsialnykh-institutiv-politykiv-posadovtsiv-ta-gromadskykh-diia-chiv-sichen-2024r>
4. Kemp S. Digital 2024: Global Overview Report. Available at: <https://datareportal.com/reports/digital-2024-global-overview-report>
5. Global advertising to top \$1 trillion in 2024, as big five attract most spending. WARC Media. Available at: <https://www.warc.com/content/feed/global-advertising-to-top-1-trillion-in-2024-as-big-five-attract-most-spending/en-GB/8558>
6. Zvit pro spryiniattia Ukrainy u sviti 2022. Brand Ukraine. Available at: https://brandukraine.org.ua/documents/27/UA_Ukraines_Global_Perception_Report_2022_WEB_28_02_2023.pdf
7. Khudolii A. O. (2022) Informatsiina viina 2014–2022 rr. : monohrafiia. Ostroh: Vydavnytstvo Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia», 208 p. Available at: <https://eprints.oa.edu.ua/id/eprint/8754/1/12.pdf>
8. Kotubei-Herutska O. (2022) Botofermy, bavovna, Kyselov. Shcho take IPSo, abo informatsiino-psykhologichni operatsii. Sus-pilne Media. Available at: <https://suspilne.media/culture/260991-botofermi-bavovna-kiselov-so-take-ipso-abo-informacijno-psiholog-icni-operacii/>
9. Smereka Ye. (2024) Shcho take krytychne myslennia ta yak yoho rozvyvaty. Informatsiinyi portal Mind. Available at: <https://mind.ua/publications/20272615-shcho-take-kritichne-mislennya-ta-yak-jogo-rozvivati>
10. Kiriienko U. (2023) Mediahramotnist dlia osvitan v umovakh viiny: informatsiino-analitychni materialy. Available at: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/736574/1/R2-KUV-Presentation%20Media%20Literacy%202023.pdf>
11. Indeks mediahramotnosti ukraintsiv 2020–2023. HO «Detektor media». Available at: <https://detector.media/infospace/article/225738/2024-04-22-indeks-mediagramotnosti-ukraintsiv-20202023-chetverta-khvylya/>
12. Derzhavnyi tsentr kiberzakhystu zbilshuie tekhnichni spromozhnosti Natsionalnoho tsentru rezervuvannia derzhavnykh infor-matsiinykh resursiv. Derzhavnyi tsentr kiberzakhystu Derzhavnoi sluzhby spetsialnoho zviazku ta zakhystu informatsii Ukrainy. Avail-able at: <https://scpc.gov.ua/uk/articles/371>

Kravchenko Maryna, Kuznietsova Kateryna, Chenusha Oleksandr
*National Technical University of Ukraine
"Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"*

INFORMATIONAL AND PSYCHOLOGICAL INFLUENCE IN THE FORMATION OF BEHAVIORAL REACTIONS

In this scientific article it was defined the role of information and psychological influence in modern society and its influence on the formation of behavioral reactions in various spheres of life, in particular social, economic, cultural, military, security and personal. It was analyzed the methods of informational and psychological influence used to manipulate public opinion, consumer attitudes and personal beliefs, citing statistical data in the context of modern realities in Ukraine. It was proposed the strategies for protection against negative information and psychological influence, including the development of critical thinking, increasing the level of media literacy, information hygiene and psychological resilience, practice of protection on the Internet, and social support. It was determined that the relevance of further research in this area is due to the growing importance of information technologies in society. It has been established that the ability to recognize manipulations, check facts and manage one's emotions are the main skills necessary to preserve personal freedom and independence in the modern information space. It has been established that informational and psychological influence plays one of the key roles in the formation of behavioral reactions of both individuals and large social groups in all spheres of life. This influence is able to change the perception of reality, manipulate emotions, influence decision-making, and change social norms and values. Thanks to the use of various communication channels (mass media, social networks, advertising, propaganda, disinformation, informational and psychological operations, etc.), informational and psychological influence can form specific necessary behavioral reactions (support or resistance to certain actions, goods, political figures or ideas). Modern society, which is under constant informational pressure, needs the development of a high level of critical thinking and media literacy to protect against the negative consequences of this influence.

Keywords: *informational and psychological influence, behavioral reactions, informational and psychological operation, disinformation, protection, media literacy.*

JEL classification: D21, D80, D83, M39
